

LITTLE, Lester K.

Benedictine Maledictions. Liturgical Cursing in Romanesque France
Ithaca-Londres: Cornell University Press, 1993. XX + 296 p.

La qüestió de la confrontació de les comunitats monàstiques amb els pertorbadors de llur propietat (anomenats en les fonts de l'època *molestatores, perturbatores, depredatores, malefactores, persecutores, raptores, latrones, praedones, fures i invasores terrarum*) ha estat profusament estudiada en les dues darreres dècades, des de l'article de Barbara H. Rosenwein «Feudal War and Monastic Peace: Cluniac Liturgy as Ritual Aggression», *Viator*, 2, 1971, p. 129-157, fins a aquest mateix llibre de Lester K. Little.

Ja el propi autor havia escrit sobre el paper de les malediccions monàstiques, com a arma espiritual, en la defensa de les possessions dels monestirs contra els seus enemics, en dos articles publicats els anys 1975 i 1979 («Formules monastiques de malediction aux IXe et XIe siècles», *Revue Mabillon*, 5, 1975, p. 377-399 i «La morphologie des malédictions monastiques», *Annales ESC*, 34, 1979, p. 43-60). En certa manera, per tant, aquest llibre és el resultat de la seva recerca continuada després d'haver aplegat 62 fórmules extretes de 56 manuscrits; fórmules de clamor, *In spiritu humilitatis*, humiliació, maledicció, excomunió i anatema.

Lester K. Little, en l'actualitat Dwight W. Morrow, professor d'Història al Smith College (Northampton, Massachusetts), és conegut a Catalunya per la traducció al castellà de la seva obra *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, d'esplèndida lectura, publicada l'any 1978 (*Pobreza voluntaria y economía de beneficio en la Europa Medieval*, Madrid: Taurus, 1983), on descriu la relació entre dos models oposats de valors, el de la *pobresa voluntària dels pauperes Christi* (espiritual), basada en una economia de donacions, i el de la cultura dels comerciants (material), basada en una *eco-*

nomia de benefici, a l'Europa dels segles X a XIII, i on constata una paradoxa: d'una banda, com els religiosos vetllaren per l'ànima dels mercaders i, de l'altra, com aquests últims acabaren per adoptar l'espiritualitat en el seu *ethos*, amb el desenvolupament de la caritat urbana.

Benedictine Maledictions és un llibre excel·lent, intel·ligent —començant pel joc de paraules del títol, que Little recull d'un passatge de la *Vita Sancti Benedicti* de Gregori el Gran— i amè, que estudia la naturalesa, el significat, les circumstàncies i l'ús de les litúrgies de maledicció emprades per les comunitats benedictines i de canonges, en el context de la cerimònia de clamor litúrgic, com a conseqüència de la crisi del poder públic carolingi en diverses zones del territori franc a final del segle X. De fet, aquestes pràctiques litúrgiques foren el mitjà d'autodefensa que permeté a les comunitats religioses adreçar-se a l'autoritat divina en els casos de disputa amb els seus veïns i exigir-li la seva intervenció per tal de corregir les injustícies comeses pels *militēs*. Tant el seu ús textual com narratiu suggereix que aquests rituals religiosos es desenvoluparen al voltant dels segles X a XIII en el territori comprès entre les valls dels rius Charente i Rin, és a dir, l'actual nord de França —a excepció de Bretanya—, les terres del Rin i l'actual Bèlgica. N'hi ha, però, alguns exemples puntuals —ben pocs— trobats fora d'aquesta àrea geogràfica.

El llibre es divideix en dues parts ben diferenciades, però complementàries: l'una (*Curses in Text*, p. 15-118), centrada en l'examen dels diferents tipus de fórmules de maledicció, el seguiment de les seves fonts i l'esclarament de la seva legitimitat; l'altra (*Curses in Action*, p. 119-229), dedicada a l'explicació històrica

d'aquestes pràctiques litúrgiques. Cadascuna s'estructura en tres capítols respectivament, a través d'uns títols que sintetitzen bé el seu contingut: les fórmules, les fonts, la seva justificació, el seu ús, els especialistes i el context.

En els tres primers capítols de la primera part s'analitzen els orígens històrics del clamor, juntament amb el desenvolupament del ritual de la humiliació de les relíquies dels sants i les fórmules d'excomunió i anatema (*Formulas*, p. 17-51). Es fa un recorregut per les fonts literàries i litúrgiques de la litúrgia del clamor: les clàusules de sanció espiritual dels documents, la Bíblia hebraica, la pròpia litúrgia i els textos canònics carolíngis (*Sources*, p. 52-87). I es conclou tractant, en línies generals, el problema moral de la legitimitat de la maledicció, des d'Agustí d'Hipona fins a Tomàs d'Aquino (*Justifications*, p. 88-118). El problema fou suscitat per Sant Agustí en el seu *De sermone Domini in monte* arran de l'evident contradicció entre el rebuig de la maledicció en el Nou Testament i l'ampli repertori de malediccions presents en el Vell Testament. Gregori el Gran aprovarà com a legítimes les malediccions pronunciades per la gent santa, perquè es basen en el sentit de justícia i en el desig de correcció.

A continuació, el quart capítol (*Uses*, p. 121-149) tracta de l'evidència narrativa de l'ús de les fórmules de maledicció. Diversos relats confirmen el caràcter repressiu d'aquest tipus de fórmules. Els capítols cinquè i sisè constitueixen l'estudi històric pròpiament dit. Little situa la influència del monaquisme irlandès i l'efecte de la crisi de les institucions públiques com els factors que van conduir a la pràctica de les malediccions litúrgiques. Al cinquè capítol (*Experts*, p. 150-185) es traça la història del cristianisme irlandès i la seva influència espiritual sobre el continent. Segons la tesi de Little, l'espiritualitat irlandesa, profundament arrelada en la cultura cèltica de la maledicció, pro-

porcionà l'estructura mental necessària per a l'ús de les malediccions litúrgiques. El sisè capítol (*Contexts*, p. 186-229) s'estructura en tres nivells diferents. El primer nivell és el de la cultura religiosa de l'època, dominada pel desig i la necessitat de freqüents i repetides benediccions de protecció enfront de les forces del mal. El segon nivell és el del col·lapse de la justícia pública carolíngia. L'absència de mecanismes efectius per resoldre disputes provocà que els homes d'església recorreguessin a la litúrgia i a les assemblees de Pau per tal de garantir la protecció de les seves terres. El tercer nivell resumeix els recents estudis que han tractat els aspectes legals de les transferències de propietat entre les comunitats monàstiques i els nobles als segles X i XI, és a dir, les obres de Stephen D. White, *Custom, Kinship, and Gifts to Saints: The «Laudatio Parentum» in Western France, 1050-1150* (Chapel Hill-Londres: University of North Carolina Press, 1988) i Barbara H. Rosenwein, *To Be the Neighbor of Saint Peter: The Social Meaning of Cluny's Property, 909-1049* (Ithaca-Londres: Cornell University Press, 1989).

Finalment, l'epíleg (*New Contexts*, p. 230-239) estableix les causes de la progressiva decadència del recurs als clamors i les fórmules de maledicció en el transcurs dels segles XII i XIII: el ressorgiment del dret romà, el creixement de l'autoritat pública i els canvis en l'espiritualitat del segle XII. El llibre es completa amb sis apèndixs (*Appendixes*, p. 241-286) triats de forma prou adient per tal de perfilar els aspectes tècnics de la recopilació del material. L'apèndix B assenyala la dificultat de trobar noves fórmules de maledicció per la destrucció voluntària dels llibres litúrgics. L'apèndix C ofereix una miscel·lània de textos de fórmules de maledicció. Mentre que l'apèndix E tracta dels vestigis de malediccions litúrgiques a l'època moderna, incloent-hi l'excomunió a Baruch de Spinoza, promulgada per la sinagoga portuguesa d'Amsterdam l'any 1656.

Amb tot, val a dir que l'estudi històric deixa encara interrogants oberts. Little subratlla l'íntima relació entre l'imaginari religiós dels missioners irlandesos i la formació de la maledicció litúrgica. Però, per què, doncs, no es va desenvolupar aquesta mateixa via a la pròpia Irlanda? Tal vegada, hom pot suposar la supremacia d'un context històric específic sobre l'actitud d'un grup social i les seves formes d'expressió. Igualment, pel que fa als casos documentats a les illes britàniques, es pot fer la mateixa constatació. Si, segons Little, cal atribuir-los al procés d'expansió normanda des del continent, hom podria incloure també, amb tot el dret, la investigació sobre les comunitats religioses del regne normand de Sicília. Ha estat així?

De tota manera, l'autor no pretén que sigui l'obra definitiva sobre el tema, sinó, més aviat, que serveixi d'invitació a prosseguir l'estudi d'aquesta matèria. En aquest sentit, caldria rastrejar els possibles indicis que es puguin trobar als comtats catalans. Per exemple, el seguit d'usurpacions comeses pel comte Sunyer

Artau I del Pallars Sobirà —que morí excomunicat i privat de sepultura eclesialística— a la canònica d'Urgell. L'any 1079 sembla ser que el comte Sunyer Artau s'avingué a restituir la vila de Sort a l'església de la Seu, després que els canonges, afligits i en to de queixa, demanaren la intervenció divina, i que fos excomunicat: «Unde [Kannonicis] exarserunt in nimia ira et una cum pariter cum domno pontifici Bernardo optulerunt suam lacrimabilem querimoniam ante Deum et ante beatam Dei genitricem Mariam et miserunt eum sub anathermatis vinculo et tandiu continuo miserabili flebilique voce deprecati sunt Dominum eiusque gloriosissimam genitricem quousque misericors Dominus cor illius durum mollificavit et compunctus Dei timore venit in Sedem ».

Tant de bo que aquest llibre serveixi per animar els estudiosos de la història eclesialística a fer posteriors investigacions sobre aquesta temàtica.

Javier Robles Montesinos

ENGEN, Jonh van (ed.)

The Past and Future of Medieval Studies

Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1994.

XI + 431 p.

Entre els dies 19 i 21 de febrer de l'any 1992 se celebraren a l'Institute of Medieval Studies at the University of Notre Dame (Indiana) les quartes conferències d'estudis medievals, amb el títol: *The Past and Future of Medieval Studies*. El present volum, compilat pel professor de la universitat organitzadora, Jonh Van Engen, ofereix l'edició de les vint-i-vuit conferències pronunciades.

La trobada tenia com a objectiu debatre sobre estudis medievals des d'una perspectiva multidisciplinària, analitzant el seu passat i establint les bases del seu

futur en tres nivells principals: científic (anàlisi dels camps d'estudi), educatiu (ensenyament academicouniversitari) i editorial. D'aquesta manera, el llibre ens introdueix en un interessant debat historiogràfic, simptomàtic de les preocupacions dels historiadors nordamericans, i que a Europa, tot i compartir la temàtica d'estudi i molts dels problemes, encara, en gran part, no ha estat plantejat. L'obra s'uneix a un seguit de publicacions de caire similar que denoten la vigència de la problemàtica plantejada a Notre Dame, a tall d'exemple: M. S. Brownlee,